

A monori találkozók, 1985

– jelentések tükrében

Tizenöt évvel ezelőtt, 1985. június 14–16. között Monoron 45 magyar értelmiségi kétnapos tanácskozást tartott. Különböző – pontosabban differenciálódásnak induló – ellenzéki csoportokat reprezentáltak, azonban egy szempontból közös nevezőn voltak: a párt márciusi kongresszusán megmutatkozó tehetetlenségel szemben, az ország valós politikai, gazdasági és társadalmi válságának jellemzőiről eszmét cserélve keresték a kilábalás alternatíváit, módzatait.

A rendezvényen elhangzottak kezdetben baráti összejöveteleken váltak ismertté, de szeptemberre – szamizdatkiadványban – már olvasható volt résztvevők névsora és a vitaindító előadások, az opponensi hozzászólások jegyzőkönyve.¹ A második nyilvánosság – az akkori *Beszélő* – oldalain reflexiók sora értékelte az elhangzottakat, kiegészítve, néhol megkérdőjelezve azokat, vagy éppen a szervezési körülményeit, a meghívottak körének kiválasztását kommentálták kritikusan.² Később, jórészt 1989 után, megszorodtak a társadalom szélesebb körének is hozzáférhető folyóiratokban közölt visszaemlékezések, interjúk és cikkek, valamint napvilágot láttak a korszakkal foglalkozó tanulmányok. Ezek zömmel egyetértettek abban, hogy a *monori találkozók* jelentős esemény volt a rendszerváltás előtörténetében, de emellett markánsan boncolgatták a résztvevő csoportok korabeli viszonyát, a kitapintható véleménykülönbségeket vagy az – úgymond – feloldhatatlannak tűnő ellentétek okait.³

Az eseményt annak idején értelem szerűen kísérte figyelemmel a másik oldal, a hivatalos Magyarország állambiztonsági szolgálata, érintett párt- és állami szervei. Így aligha érdektelen, hogy mit tudtak, illetve mit jelentettek Monorról. A történeti rekonstrukció szempontjából emellett az sem tanulság nélkül való, hogy mi maradt fenn – mi találhat meg – napjainkban a vonatkozó iratanyagból. Ehhez azonban nélkülözhetetlen annak – legalább vázlatos – bemutatása, hogy milyen rendben szerveződött a korabeli tájékoztatás.

A tájékoztatás akkori rendje szerint – eddigi ismereteink alapján – a következő szinteken foglalkoztak hivatalból az ügygel:

A Belügyminisztériumban:

1. A Belügyminisztériumon belüli tájékoztatás alapdokumentumai közé tartoztak a napi operatív információs jelentések. Ezek a III. („állambiztonsági”) Főcsoportfőnökség egyes szerveinek napi híryanagát tartalmazták, és a minisztérium meghatározott vezetőinek informá-

lásához járultak hozzá. Többek között adatszolgáltatási feladatkörükbe tartoztak „az ellenzéges nacionalista, ellenzéki, illetve reakciós egyházi személyek káros politikai akciói, öszszejevetelei, illetve ezek előkészülete” is.⁴

A monori találkozóra az ellenzék – tőle telhetően – szigorú konspiratív szabályok szerint készült. A szervezők az időpontot már hetekkel előbb közölték a meghívottakkal, de a helyszínt az utolsó pillanatig titokban tartották. Az érintett személyek közül azonban többeket is figyeltetett az állambiztonság. Részben ügynöki hálózatuk, részben hivatalos kapcsolataik révén az előkészületekről voltak információik.⁵ A „jól működő” hírcsatornáknak köszönhetően az összejövetelről és annak utóéletéről számos napi jelentés keletkezett.

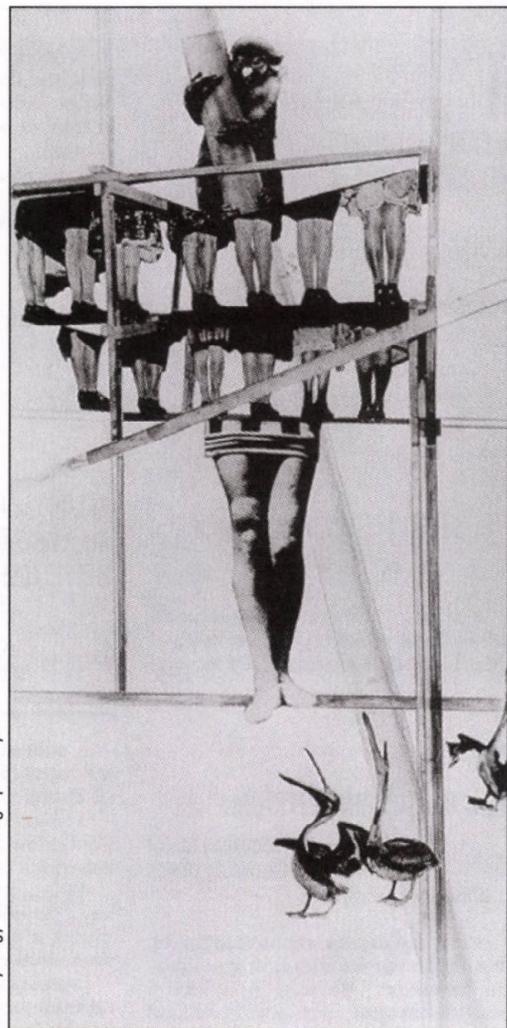
Ízelítőül teszünk közé két rövid terjedelmű információs anyagot, melyek nélkülöznek bármifajta elemzést, az előadókat, felszólalókat kiemelve az esemény lezajlásáról tájékoztatnak, és jelzik az intézkedések megtételét vagy azok szándékát.

2. Történeti szempontból fontos információ azoknak a köre, akik a jelentéseket „személyes tájékoztatásként” kapták kézhez. A Belügyminisztérium az állami, illetve pártvezetők meghatározott köre számára köteles volt folyamatosan ún. „BM Tájékoztatókat” küldeni. Emellett egy-egy eseményről – az információ tárgyától függően – a különböző szakterületek közép- és felső szintű vezetőinek időszakos jelentések, összefoglalók is készültek.⁶ Ezekben sokszor az adott témában rendelkezésre álló híryanagcsokor lényegi elemeit összesítették, értékelték.

A források után kutatva a találkozó két napjáról készített egyidejű (!) tájékoztatót és az állambiztonsági előkészületeket tartalmazó anyagokat nem sikerült fellelni. Az összejövetel visszhangjáról és a szamizdatterjesztés előkészületeiről szóló jelentésekből is nyilvánvaló azonban, hogy a *monori találkozók* szerepét, jelentőségét értékelték. Annál inkább fontossá vált számukra, hogy nyomon kövessék: miként dolgozza fel, milyen véleményt alakít ki az ellenzék szűkebb-tágabb köre, illetve, hogy milyen további lépéseket terveznek.

A pártközpontban:

3. Az illegális kiadványok számának növekedése és ezáltal az ellenzéki nézetek egyre szélesebb körben ható elterjedése oda vezetett, hogy az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1986. július 1-jén (szinte a monori találkozók évfordulóján) külön határozatot hozva „ismerte el” a már „el-

Moholy Nagy László: A világ építménye

lenséges-ellenzékként” jelölt másként gondolkodók ténykedésének fontosságát. A határozathoz kapcsolódóan egy jelentést is készítettek a Központi Bizottságnak, amely vázolta az ellenzék fontosabb jellemzőit a 80-as évek első felében, a két irányzat meghatározó nézeteit, tevékenységeit, illetve akcióit. Kitért a „polgári radikális csoportként” minősített szárny szerveződési formáira (repülőegyetem, SZETA), s itt tárgyalta a második nyilvánosság ügyét is (illegális kiadványok, terjesztőhálózat). A másik csoport, a „nemzeti radikális irányzat” nézeteinek fókuszáló tényerését konstataálta a legális intézményekben (vidéki irodalmi folyóiratok, művelődési intézménynek, bölcsészkarok, Írószövetség, József Attila Kör). A két áramlat nemzetközi kapcsolatain túl, intenzívebb és koordináltabb együttműködésük bizonyítékaként foglalkozott a *monori találkozóval*.⁷

Az utolsóként közölt Tájékoztató a Monoron tartott ellenzéki értelmiségi tanácskozásról című hosszabb dokumentum a pártközpont tudományos, közoktatási és kulturális osztályán készült, s vélhetően a politikai bizottsági határozat meghozatalához szolgált háttéranyagaként. A döntés-előkészítést segítette, összefoglalva a Monoron elhangzottak lényegét, és felhívva a figyelmet a markánsabb kijelentésekre.

A közölt források a *monori találkozók* „hivatalos” recepciójának történetéhez szolgáltatnak adalékot, s azért nem többet, mivel a korabeli titkos, bizalmas információáramlás mechanizmusának különböző szintjeiről eddig csak részlegesen sikerült rábukkanni a vonatkozó forrásokra.⁸

1. BELÜGYMINISZTERIUM ÁLLAMBIZTONSÁGI MINISZTER- HELYETTESI TITKÁRSÁG

Szigorúan titkos!
Különösen fontos!

45/78610/117/1985.

Jóváhagyom:

/Haragózy Szilveszter r. vörög/
miniszter helyettes

NAPI OPERATÍV INFORMÁCIÓS JELENTÉS⁹
117. szám

Budapest, 1985. június 17.

(...)

BELSŐ ELLENSÉGES ELEMEK TEVÉKENYSÉGE

4./ Az ún. polgári radikális ellenzék és az ún. nemzeti radikális ellenzék képviselői a „szárszói gondolat” jegyében f. hó 14-től 16-ig konspirált jellegű összejöve-

telt szerveztek 36 fő részvételével a monori erdei campingban. Előadásokat tartottak, amelyekhez többben hozzászóltak.

Az információ megbízható, ellenőrzött.

Intézkedés:

– a keletkezett anyagok feldolgozása folyamatban van;
– tájékoztató jelentést készítenek.
(III/III.)
(...)

/Vagyóczy Béla r. ezredes/
titkárságvezető

Készült: 1 pld-ban 6 lapon
Fénymásolatva: 9 pld-ban
Felterjesztve: Államtitkár elvtársnak
Kapják: elosztó szerint
Készítette: PP/BENÉ

BELÜGYMINISZTERIUM ÁLLAMBIZTONSÁGI MINISZTER- HELYETTESI TITKÁRSÁG

45/78/10/122/1985.

Szigorúan titkos!
Különösen fontos!

Jóváhagyom:

/Haragózy Szilveszter r. vörög/
miniszterhelyettes

NAPI OPERATÍV INFORMÁCIÓS JELENTÉS¹¹
122. szám

Budapest, 1985. június 24.

(...)

BELSŐ ELLENSÉGES ELEMEK TEVÉKENYSÉGE

8./ Az ellenséges „ellenzék” csoportok által szervezett „értelmiségi találkozó” résztvevői – az előzetes tervek szerint – megvitatták a CSOÓRI, CSURKA, BAUER, és KISS JÁNOS által készített anyagokat, amelyekhez a helyszínen korreferátumokat tartottak: KENEDI JÁNOS /A kisebbségi kérdés/, LAKI MIHÁLY /Gazdasági reform/, VÁSÁRHELYI MIKLÓS /A társadalmi kibontakozás esélyei/, KONRÁD GYÖRGY /A társadalom közérzetéről/.

A szervezők megfogalmazása szerint a tanácskozás azt a célt tűzte maga elé, hogy a különféle indítatású, más-más politikai motivációjú, de cselekedni kész emberek kommunikációt kezdjenek egymással, egyeztessenek a kibontakozásra vonatkozó elgondolásait, megteremtsek az együttműködés azonos elveken nyugvó fogalomrendszerét.

A zárszót tartó DONÁTH FERENC értékelése szerint a tanácskozás elérte kitűzött célját, teljes egyetértés van abban, hogy amit megkezdték azt folytatni kell, „a küzdelmet semmiféle körülmények között nem lehet abbahagyni”. Kijelentette, hogy a konkrét cselekvés terén előtűnik álló feladatokat majd egy következő értekezleten kell megbeszélniük.

Az információ megbízható, ellenőrzött.

Intézkedés:

– tájékoztató jelentést készítenek;
– a keletkezett anyagok további feldolgozása folyamatban van;
– figyelemmel kísérik az összejövetel visszhangját;
– a további ellenőrző munka során figyelmet fordítanak a következő értekezlet előkészületeire, s megteszik a szükséges intézkedéseket.
(III/III.)
(...)

/Vagyóczy Béla r. ezredes/
titkárságvezető

Készült: 1 pld-ban 7 lapon
Fénymásolatva: 8 pld-ban
Felterjesztve: Államtitkár elvtársnak
Kapják: elosztó szerint
Készítette: KGYné/BENÉ

2. BELÜGYMINISZTERIUM

SZIGORÚAN TITKOS!
KÜLÖNÖSEN FONTOS

JELENTÉS¹²

Mint korábban jelentettük, a különböző politikai platformon álló ellenséges ellenzék csoportok egyes képviselőinek szervezésében 1985. június 14–16. között a monori erdei campingben „értelmiségi találkozóra” került sor.

A történetek visszhangjáról, az elhangzottak értékeléséről, valamint a szervezők további terveiről az alábbi, újabb, ellenőrzött, megbízható információkkal rendelkezünk:

A rendezvény szervezői, előadói és résztvevői egyöntetűen sikeresnek, hasznosnak, folytatásra érdemesnek tartják összejövetelüket. „...”, „...” és mások bizalmas baráti körükben meglepetésüknek adtak hangot amiatt, hogy „az úgynevezett ellenzék lojálisabb a hatalomhoz, mint azok, akiket népieseknek szoktak nevezni”. Fontos tapasztalatnak tartják, hogy az értelmiség legkülönbözőbb rétegeihez tartozó személyek minden nehézség nélkül szót tudnak érteni olyan kérdésekről kapcsolatban is, amelyekről „hivatalos fórumokon nem szokás ösztönözni beszélni”.

... és ...maguk is úgy vélik, hogy az „új szárszói konferencia” várakozáson felül sikerült és hozzájárulhat egy új típusú kommunikáció kialakulásához. A felszólalások korrek, felelősségteljes hangvételű felidézve, többen kijelentették, hogy a rendezvény megelőző titoktartás mostanra értelmét veszítette. Ennek megfelelően a résztvevők nyíltan értékelik kapcsolatukban a találkozó tényét, egymás szereplését, eszmecserejük tanulságait.

Adataink szerint az „értelmiségi találkozó” híre már az ellenzék nyugati támogatóihoz is eljutott, hírforrásaik azonban a történetek nyilvánosságára hozatalát „egyelőre” nem tartják kívánatosnak.

... a nála érdeklődő személyekkel azt közölte, hogy az elhangzott előadások anyaga egy részletes összefoglaló társaságában „valószínűleg megjelenik majd.”

A fokozott konspiráció következtében az ellenséges ellenzék számos prominens tagja is csak utólag értesült a rendezvényről, ami egyesekből sértődést váltott ki.

Igy „...” és mások felháborodva vették tudomásul, hogy a szervezők az ő tapasztalataikra nem tartottak igényt, s az ellenzékkel náluk szerényebb intellektusú személyekkel képviseltették.

... azt terjeszti, hogy Kis János és Kenedi személyes megfontolásokat érvényesítettek a beavatott kiválasztásánál, s egyeseket csak azért mellőztek, mert korábbi sérelmeikért így akartak törleszteni. ...szerint ezzel a rendezvényvel végleg szertefoszlott az ellenzék demokratizmusának mítosza, hiszen akárki még a hallgatóságban sem foglalhatott helyet.

A jelentéshez mellékeljük Csóóri Sándor és Bauer Tamás előadásának birtokunkba került anyagát, valamint az elhangzott korreferátumok és hozzászólások – nem lényeges elhagyásokkal leirt – szövegét.¹⁴ Néhány hozzászóló személynek azonosítására további kísérletet teszünk.

A jelentés személyes tájékoztatásra készült.
Budapest, 1985. június

Nytsz.: 4/6-774/1985

Nytsz.: 4/6-774/1985

Kapják: 1. Aczél György elvtárs¹⁵
2. Berecz János elvtárs¹⁶
3. Dr. Horváth István elvtárs¹⁷
4. Pál Lénárd elvtárs¹⁸
5. Radics Katalin elvtársnő¹⁹

4-1699/1985

13-1473/85

Melléklet: 220 lap

BELÜGYMINISZTERIUM

SZIGORÚAN TITKOS!
KÜLÖNÖSEN FONTOS
JELENTÉS²⁰

Mint korábban jelentettük, az ellenséges ellenzék szamizdatkészítő csoportja mélyen konspirált előkészületeket tett több új ellenséges kiadványok a Kulturális Fórum időszakában történő megjelenítésében. Így az elmúlt napokban befejeződött a Beszélő 13–14. – összevont – számának, és egy, a monori erdei kempingben lezajlott „értelmiségi találkozó” főbb dokumentumait tartalmazó kiadványok a sokszorosítása.

A Beszélő 13–14. száma terjedelmes elemzést közöl a választási törvény alkalmazásának tapasztalatairól, „Kér még a nép?” címmel. Ezt Barankovics István utolsó parlamenti felszólalásának szövege követi, majd „Az Elbától Keletre” felcímet alatt Konrád György, **Eörsi István** és mások írásai következnek.

A „kisebbségben” című rovat Szöcs Géza és Király Károly írásai mellett leveleket közöl Erdélyből, illetve Szlovákiából.

Az „Állam és egyház” alcím alatt tudósítás olvasható az úgynevezett Dóka-ügyről, Beszélő-beszélgetés egy fiatal pedagógussal a hívó tanárok problémáiról, illetve rövid híradások a fegyveres szolgálatot megtagadó fiatalokról.

A 128 oldalas kiadvány a fentiekben túl Solt Ottília: Foglalkoztatáspolitikai garanciák, Zala Béla: Szakadékok vezetőik és munkások között, Nagy Pál: Párt és szakszervezet, Magyar Fruzsina: Aláírom, Szilágyi Sándor: Tagkönyvesre?! és mások írásait közli, s a korábbi hírszerűséggel zárul, amiben a szerkesztők jelzik, hogy újra kapható a „folyóirat” – korábban nagyobb mennyiségben elkobzott 11. száma.

A „Monori tanácskozás, 1985. június 14–16.” című, A/4 formátumú, 76 oldalas kiadvány belső borítóján alfabetikus sorrendben, foglalkozásuk megjelölésével felsorolja az „értelmiségi találkozó” megjelent személyeket.

A „Tanácskozás kezdeményezői” 1985. szeptemberi keltezésű előhangjukban – többek között – ezt írják:

„A vita jegyzőkönyvét később tesszük közzé. Örmélen csatolnánk hozzá minden utólag, írásban benyújtott véleményét ...”

Az anyag Donáth Ferenc „Megnyitó szavak” című bevezetőjét követően az alábbi írásokat tartalmazza:

Csurka István: Új magyar önépítés
Szabó Miklós: Még néhány szó a magyar önépítésről
Csóóri Sándor: Eltemetetlen gondok a Dunatáján
Kenedi János: Demokratának lenni: igen, de miért?
Bauer Tamás: I. Nyolc részvétel a Kongresszusi Irányelvekhez

II. A reformpolitika
Laki Mihály: Négy kiegészítés Bauer Tamás írásaihoz
Kis János: Korlátainkról és lehetőségeinkről
Vá[s]árhelyi Miklós: A magyar út a világban

A Belügyminisztérium szervei a szamizdatterjesztő tevékenység visszaszorítása érdekében folytatott munkájuk során a jelzett anyagokból 400-400 példányt kivantak a terjesztőhálózatból.

A jelentés személyes tájékoztatásra készült, az információk fokozott védelmet igényelnek.

A monori tanácskozás anyagának terjesztését még nem kezdték meg.

A Belügyminisztérium szervei a szamizdat terjesztő tevékenység akadályozását, korlátozását tovább folytatják.

Budapest, 1985. október 11.

Nytsz.: 4/5-1218/85 Nytsz.: 4/5-1218/85

Kapják: 1. Aczél György elvtárs
2. Berecz János elvtárs
3. Horváth István elvtárs
4. Pál Lénárd elvtárs
5. Szűrös Máttyás elvtárs²²
6. Lakatos Ernő elvtárs²³
7. Radics Katalin elvtársnő

4-2462/85

13-2115

3. MSZMP KÖZPONTI BIZOTTSÁGA

SZIGORÚAN BIZALMAS!
TUDOMÁNYOS, KÖZOKTATÁSI ÉS KULTURÁLIS OSZTÁLY

Készült: 1 példányban

Tu/178

Látta: Pál Lénárd

5 pld fotó

TÁJÉKOZTATÓ A MONORON²⁴ TARTOTT ELLENZÉKI ÉRTELMIÉGI TANÁCSKOZÁSRÓL

A monori tanácskozás célját bevezetőjében Donáth Ferenc abban jelölte meg, hogy „kiutat keressenek” a társadalom romló állapotából. A széles ré-

tegeket érintő életszínvonal-romlás hatására nő a feszültség és erősödik a bizonytalanság – fejtette ki Donáth. A vezetés elmulasztotta a kedvező időpontot, hogy „egy következetes demokratikus és nemzeti kívánalmakat kielégítő programmal” álljon a társadalom színe elé. A vitában felszólalók többször utaltak az 1943. évi szárszói találkozóra, ezzel mintegy jelezve, hogy milyen funkciót szánunk a magyar szellemi életben tanácskozássuknak.

A monori találkozó negyvenöt résztvevője között jelen volt a polgári radikális és az un. népi csoportosulás valamennyi ismert képviselője. A meghívottak köre tudatos törekvést mutat a nyitásra: először szerepeltek együtt közgazdászok, szociológusok, írók, történészek, környezetvédők. Igyekeztek lehetővé tenni, hogy a korábbi szektorális felfogástól eltérően – amely szerint a gazdasági reform a szakközgazdászok ügye; „a szociálpolitika reformja csak a szociológusok szakmai lelkiismeretét terheli”; „az értékviselés, közösségek széthullása, a nemzeti tudat zavarai, az alkoholizmus, a népességcsökkenés, az öngyilkosságok és a határon túli magyarság helyzete a népi és kizárólagos terpe”, az emberi jogok védelme egy még szűkebb kör köz-

dőtere, amely „a marginalizálódást is vállalva küzd a független intézményrendszerért és a cenzúrázatlan sajtóért” – megteremtsek az *átfogóbb igényű közös gondolkodás* feltételeit. A résztvevők a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt helyük szerint is igen eltérő hátteret képviseltek: az ellenzék „kemény magjához” tartozó szellemi szabadfoglalkozásuk mellett állami intézményeknél alkalmazásban álló értelmiségiek is nagyobb számban voltak jelen. A résztvevők között több párttag is volt (Antal László, Kósa Ferenc és Lengyel László). (...)

Az előadásokban és a felszólalásokban döntően az 1956 óta eltelt időszak társadalmi-gazdasági folyamatainak elemzése állt a középpontban az azal az igénnyel, hogy *cselekvési programot* határozalmi meg az értelmiség számára.

A tanácskozás legszűkebb körű meggyőződésű meggyőződésű Csúrka István „Új magyar önépítés” címmel megtartott előadása. Ebben megállapítja, hogy a mai magyar társadalom kultúrája „egy önkiszármányoló és idegbeteg társadalom kultúrája, egy ún. quasi kultúra”. 1956-tól követően a hatalom és a nemzet között

„kényszerűség” jött létre. A 60-as és a 70-es években az élet „emberibb és elviselhetőbbé” vált ugyan, de azért nagy árat kellett fizetni: a nemzetnek ki kellett törölnie emlékeztetőből „a forradalom gyönyörű mámorát” és az azt követő megtorlást, „a hősi halottakat és az akasztottakat ezrei”. 1956. november 4-e óta a magyarság „nem a saját történelmét éli”. A „forradalom eltiprása” végzetes fordulatot idézett elő a társadalom lelkeiben: már a passzív rezisztenciának sem látták értelmét, és „egy teljesen céltalan nihilizmussal” cserélte fel. „A vidám barokkban nihilisták vigadónak”. A disszidálás hullámokat, a gyermekszülési hajlandóság „végzetes elapadását”, a mértékellenes iszákosságot és a kiugróan magas öngyilkossági arányszámot, a nemzeti mivolt iránti „nagyfokú közömbösséget” erre a „végős elkieseredésre, az évszázadok óta begyakorolt elemmentő magatartástól való elfordulásra” vezeti vissza. (...)

Az 1956-t követő társadalmi változásokban azonban pozitívumok is fellelő Szurka István. Úgy gondolja, hogy „a szocializmus rengeteg ócska, rossz társadalmi betegségéből megicsicsak kikezelték a magyarságot. A társadalom „képlekenyebbé” vált, ezért „a demokráciára is jobban megszerkezhető”. Az értelmiségben létezik „egy kicsiny mag”, amelyre most az a feladat vár, hogy kidolgozza „az önépítés új magyar programját”. Mivel a hatalmi viszonyok nem tud a magyarság önérejeiből gyökeresen változtatni, „a politikától függetlenül ember életstratégiáját” kell kimunkálni. Azét az emberét, aki a hatalom kérdéseit „nem vitatja”, hanem egyszerűen éli „az adott kereteket között élhető, független önépítő életét”. Ez a program Szurka szerint „az új harmadik, még inkább negyedik új” programjaként a magyarság megmaradásának és boldogulásának záloga lehet. E programnak „hangsúlyozottan magyarnak” kell lennie és szeretettel kell átitatnia.

Szabó Miklós Szurka diagnózisával egyetértve azt hangsúlyozza, hogy 56-ot követően a társadalom nem kompromisszumot kötött a hatalommal, hanem „kapitulált”. A hatalom először a társadalom „semlegesítésére” törekedett, vagyis arra, hogy közömbössé tegye az embereket saját korábbi ügyük, egymás és minden iránt. Az 56-os események elhallgatása „dehisztorizált tudatot” eredményezett. A 60-as évektől háttérbe szorultak az ideológiai kampányok, a vezetés az „ez van, ezt kell szeretni” cínikus filozófiájú népszerűsítést, ami jelentősen hozzájárult a társadalom értékutatójának erodálásához. A funkcionárius réteg maga is kettős lelkűvé vált, „az ellenzékiesség határán imbolyog”. Divattá vált, hogy a vezetők más-képp fogalmaznak informális beszélgetéseken, mint a hivatalos megnyilatkozásokban. A semlegesítés fontos eszköze volt, hogy megnyitják az egyéni testvérsülés lehetőségeit. Ezt a „privatizálás” szolgálta a második gazdaság létrejötte is, amely „a karrier-orientációval, az előrelépéssel szemben” az alternatív életvonal lehetőségét rejtegette magában. Valójában ez is a társadalom atomizálódását segítette, mert „a hatalmi szféra önkéntes átengedését” vonta maga után. Szurkával ellentétben úgy látja, hogy a hatalmi szféra, a formális szervezetek „önkéntes átengedése” a jogutódat és a szolidaritás köteleket károsította legerősebben, ezért „a kapitalizmus folyamata” újabb állomásnak tekinthető. Ezért ő a társadalom „közegellenállásának növelését” ajánlja, ugyanis a képlekeny közeg elkényesíti a hatalmat, azt sugalmazhatja neki, hogy mindent megengedhet magának. Véleménye szerint a közegellenállás növelését elsősorban a jogutódat élesztésével kell elérni. (...)

A helyzetelemzés mellett a második kitűzött témakör a nemzeti-nemzetiségi kérdés megvitatása volt Csóri Sándor bevezető előadásával és Kenedi János korreferátumával.

Csóri lényegében a Duray önéletrész előszavában kifejtett gondolatokat ismételte meg, inkább irodalmi, mint elméleti igényű előadásban. A szomszédos országokból „szánalmas illegitimitásban” érkező hírek alapján a helyzetet „lelektani és politikai hadiállapotnak” minősíti. Ceausescu rendszere „már-már tragikus parodiája a sztálinizmusnak”, ezért „ami az erdélyi magyarokkal és szászokkal történik, lassan ugyanolyan visszafordíthatatlan folyamatot válik, mint az észak, a lettek, a krími tatárok sorsa”. A magyar kormány „tapintatos taktikája megbukott”, újabb kibúvóként a vezetés „a teljes elszigetelődés” veszélyét hangoztatja. Csóri nem lát más megoldást, mint „a világ nyilvánossága elé lépni gondjainkkal, tényleinkkel”. Ehhez – véleménye szerint – kedvező háttérrel biztosít a gazdasági reformok következtében Magyarország iránt megnyilvánuló világméretű érdeklődés, az „hogy végre hisznek nekünk!” Olyan lépéseket is indokoltak tartana figyelemfelhívásul, mint a magyar–román barátsági szerződés időleges felfüggesztése.

Kenedi János korreferátumában nagyra értékeli Csóri tevékenységét és a Duray könyvhöz írott előszavát úgy minősíti, mint „alighanem a legjelentősebb írói cselekedetet 1948 óta a nemzeti kisebbségeknek védelmére felszólító hazai szavak közül”. Vitába száll azonban az előadás megállapításaival, hangsúlyozva, hogy a meghirdetett gazdasági reformok önmagukban még nem elégségesek a nyugati kormányok és a nemzetközi közvélemény rokonszenvének elnyerésére. Véleménye szerint „csak akkor vállalhatnánk magunkra a határon túli magyarok jogainak demokratikus képviseletét, ha a magunk életének demokráciájára hivatkozhatnánk megfélemlítéssel igazságként”.

Kis János úgy ítélte meg, hogy a Csóri által ajánlott aktívabb külpolitikához szövetségesekre lenne szükség, hiszen az „nyílt konfliktusba” sodorna bennünket a szomszédos szocialista országokkal. Ilyen szövetségesekre nincs kilátás, ezért a jelenlegi helyzetben a magyar kormány lehetőségeit „rendkívül korlátozottan” tartja. Véleménye szerint nagyobb mozgásteret kínálnak „a független magyar társadalmi kezdeményezések” országban belül és kívül. A magyar értelmiségnek nemcsak a határon túli magyar kisebbségek ügyét kell vállalnia, hanem „mindenfajta kisebbséget, ami azt jelenti, hogy szét kell néznünk saját házuk táján is” – mu-

tatott rá Kis János. A hazánkban élő kis számú nemzetiségekkel a kormányzat „karakatpolitikát folytat”, holott az igaz kisebbségi kérdés a cigányság problémája. Solt Otília úgy fogalmazott, hogy a magyarországi cigányság helyzete „legalább olyan rossz, mint a Romániában élő magyarságé, sőt még annál is rosszabb”. Tamás Gáspár Miklós szerint az erdélyi magyarsággal szemben folytatott román politika „a sztálinista és a szélsőjobboldali ideológiák fúziójából” alakult ki. A kisebbségek védelmében azt tartja reális programnak, hogy „folyamatos gyakorlati tevékenység a szolidaritás szimbolikus nyilvánulásait a magyar és a nemzetközi közvéleményben”. Für Lajos úgy vélekedett, hogy „csak a hivatalos szervezetek megnyerése, velük összefogva lehet érdemben tenni a kisebbségi magyarságért”. (...)

A harmadik megvitatott kérdés a gazdasági reform témája volt. Bauer Tamás az MSZMP XIII. kongresszusának irányelveihez fűzött korábbi észrevételeit ismertetve, amelyeknek annak idején eljutottak az MTA Közgazdaságtudományi Intézeté pártvezetéshez. Előadása második részében a Valóság 1985. márciusi számában megjelent írását olvasta fel. Felfogása szerint a 70-es években a magyar gazdaságban „strukturális növekedési válság” bontakozott ki a többi KGST országhoz hasonlóan. Nem teljesültek a XII. kongresszus elfogadott gazdasági célok, a gazdaság szerkezetét nem sikerült az új követelményekhez igazítani. Mindebből fakadóan a gazdasági fejlődés elénkésztésének „dinamizálásának” az irányelvekben meghirdetett programját nem tekintik megalapozottnak. Előadása második részében a piaci viszonyok és a vállalati önállóság kérdéseivel foglalkozik, szorgalmazva a vállalatok állammal szembeni jogvédelmének, az állami gazdaságirányító tevékenység nyilvánosságának és demokratikus társadalmi ellenőrzésének megteremtését. Felfogása szerint az egyipartrendszer és a demokratikus centralizmus keretei között is megvan a lehetőség az önszabályozó piac működéséhez szükséges feltételek kialakítására.

Több hozzászóló/Donáth Ferenc, Kis János, Szalai Erzsébet, Vargha János/a gazdasági reform megvalósíthatóságát a politikai intézményrendszer reformjával kapcsolta össze. A vita visszatérő eleme volt a munkanélküliség problémája, amely elkerülhetetlen lesz a reformok következtében végrehajtása esetén, és amelyre már most kell készülnie a kormányzatnak. Szalai Erzsébet alapvető feladatnak tartotta „a legkonzervatívabbnak” minősített Szakszervezetek gyökere átalakítását. Solt Otília élesen fellépett az 1986. január 1-jével bevezetett új kényszermunka törvény ellen. A rendelet elleni tiltakozás aláírásgyűjtését akcióterveznek, és a petíciót el fogják juttatni az illetékes országos vezető testülethez. Többen rámutattak, hogy az elmúlt harminc évben végbement polgárosodásának döntő szerepe volt a második gazdaságnak, vagyis a társadalom többletmunkájára épült. Az ipar területén lehetővé vált kisebbítő gazdasági tevékenység /a vállalati és egyéb gazdasági munkaközösségek/ pozitív fejleményként értékelhető, másrészt hozzájárulnak az elavult nagyüzemi viszonyok konzerválásához, mivel továbbra is az erőforrások extenzív bővítésének útját jelentik. A vállalati gmk-megjelölés csökkenti a vállalatvezetőket készletét, hogy a szervezés javításával, az egész tevékenység megújításával keressék a nehézségekből való kiutat. Negatív hatást gyakorolnak a vállalat belüli munkavállalói érdekképviseletekre, mert a dolgozók a gmk-ban való részvétel és nem a vállalat belső viszonyainak megváltoztatásában, a munkafeltételek javításában keresik a boldogulás lehetőségét. Kis János értékelése szerint 1956 óta „rendkívül jelentős fejlődés ment végbe az országban”. A „szovjet típusú gazdasági rendszerből” fakadó hiányszókat a vezetés megkísérelte korrigálni, bár ezek az intézkedések újabb ellentmondásokat szültek. A 68-as reformot „cezúrának” tekintik, mert olyan folyamatokat indított el, amelyek lehetővé tették a különféle társadalmi csoportok önálló kezdeményezéseit a gazdaságban. A kormányzat „megkísérelte elebe menni a krízishelyzetnek” és „van benne hajlandóság”, hogy a kiutat a reformok folytatásában keresse. Többen is pozitív megközelítésben szölk a gazdasági reformok eredményeiről. Szentiványi Gábor hangzottak annak fontosságát, hogy az elmúlt időszak társadalmi-gazdasági folyamatainak megítélésében elkülönítsük azt, ami elfogadható, és ami nem.

Szorozan kötődött a gazdasági reformjához, ezért a vitában is csak ritkán vált külön az általános reform, a „nemzeti program” kérdése. Erről a polgári radikális szárny egyik vezető képviselője, Kis János tartott referátumot. Értékelése szerint a társadalom befelé fordult a több mint fél évtizede tartó válságba. Az emberek most már látni szeretnék a sovány esztendő végét, azonban a vezetésnek nincs programja. A legfeljeli kormányzó csoport egyik napról a másikra egyensúlyoz: „az óvatosság egyre inkább bizonytalankodásnak tűnik”. Egyszerre ígér nagyobb megélhetési biztonságát a fogycsoportoknak, több beruházást a vállalati és intézményi vezetőknél és szilárdabb hatalmat a politikai apparátusoknak, de a mozgásteret igen szűk ezeknek az ígéreteknek a bevalósághoz.

A hatalom szféráin kívül, a „közügyekben gondolkodó” értelmiség körében többféle elgondolás él, de ezek nem állnak össze átfogó programmá. A különböző ügyek elkötelezettségét nem csupán az érdeklődés választja el egymástól, hanem elvi ellentétek is. A „társadalmi érzékenységet” szociológusoktól elsősorban a cigánység kérdése távolítja el a népi tábor: az előbbieket „elcsélt és faji alapon diszkriminált” csoportot látják a cigányságban, amelynek felemelkedéséről, beilleszkedéséről gondoskodni a többségi társadalom és állam erkölcsi kötelessége – az utóbbiak a népesedési arányok eltolódása felől közelítenek hozzá, etnikai fenyegetést sejtene benne. Az „emberi jogi” ellenzékét egybeek között az zavarja, hogy a népiek „nem tisztázták eléggé”, hogyan viszonyul a nemzetközi összetartozás, a nemzeti értékek melletti elkötelezettség a modern társadalomnak ahhoz a sajátosságához, „amit az életfelfogások és magánérkölcök pluralizmusának” nevezhetünk.

Kis János úgy látja, hogy a döntés-előkészítésbe bevont „reform-társadalom-tudósok” címzettje inkább a vezetés, és csak kisebb részben a tágabb közönség, amelynek semmilyen határozott cselekvési módot nem sugallnak. A népi írók-köz-írók jobbra a nemzeti hagyományok iránt fogékony fiatal értelmiségre kívánnak hatni, viszont az általuk képviselt „népi-nemzeti eszmék” nem képesek arra, hogy társadalmi programot adjon. Az ellenzék közvetlen címzettjei eredetileg a fiatal értelmiség azon körei voltak, akik a rendszerből való „különállásukhoz” kerestek cselekvési teret. Úgy tapasztalja azonban, hogy „a lengyelországi demokratikus tömegmozgalom leverése után” nagyobb részüket „mindinkább levált” az ellenzék belső magvától, mivel feladta a kivülállás távlatába vetett reményeket. A szellemi életet elemelve Kis János megállapítja, hogy a hivatalos ideológia, amelyet a hatalom az idők kezdetén „minden szellemi területre ráerőszakolt” kiüresedett. Ez a folyamat azonban nem jutott el „új összegzéseig, új átfogó keretbe kibontakozásig”, aminek fő okát a rendszer „megosztó taktikájában”, az értelmiség „intézményes széttagoltságában” látja. Ilyen körülmények között az értelmiség nem képes közvéleményt teremteni, komoly „nyomásgyakorló tényezővé” válni.

Az 1961–63 utáni magyar fejlődés sem hozott változást a „szovjet típusú” rendszerek azon vonatkozásában, hogy „sem egyének, sem szervezetek nem rendelkeznek világos, védhető és számonkérhető jogokkal a közhatalommal szemben”. A kormányzat egy sor területen szellemi területre ráerőszakolt a nyitást, de a jogi garanciák hiányából fakadóan kevés a „világosan rögzített alku”, annál több a „nyúlós megalkuvás”. Ez a jogi formákat megkerülő „tönkretette a politikai közérkölcöket és kikezdte a magánérkölcöket is”, és egyre nyilvánvalóbb, hogy alapos intézményi reformok nélkül nem lehet továbbépíteni.

Kis János értékelése szerint a 70-es évtized végén kibontakozott válság hatására egyre inkább teret nyert az a felismerés, hogy „a szovjet típusú fejlődés” során összetörölódott problémákat csak az egyközpontú hierarchikus irányítási rendszer felhagyásával lehet megoldani. Úgy látja, hogy az elrehabilitációhoz ma kedvezőbbek a nemzetközi feltételek mint korábban, elsősorban abból fakadóan, hogy laza a Szovjetuniótól való függés. Véleménye szerint reális lehetőség van egy „új kompromisszum” elérésére a jogok és az intézményes garanciák kiterjesztésében, mivel a rendszer alapintézményeit jelenleg nem fenyegeti veszély. Olyan viszonyokra van szükség, amelyek biztosítják, hogy az állam a civilszférába csak jogszabályok alkalmazása, vagy azok számonkérése útján avatkozhat be. Elgondolása kettős irányú mozgást tételez fel: a közjogi szférában a jogállamiság, a civiljogi szférában a pluralizmus. Rögzítendőnek tartja a párt jogilag tisztázatlan, szabályozatlan vezető szerepének tartalmát, a KB határozatok és az országgyűlési határozatok viszonyát, a területi pártvezetők irányító jogkörét stb. (...)

Kis János előadása kapcsán elsősorban az értelmiség szerepéről és lehetőségéről bontakozott ki vita. Többen rámutattak, hogy az értelmiségi csoportok – közgazdászok, történészek, szociológusok, népi írók – között számos elvi ellentét van, ezek azonban nem juthatnak felszínre, mivel hiányoznak a vita fórumok. Konrád György szerint az ún. reformértelmiség „csak egy-egy akció erejéig” képes az egyetértésre. Csengey Dénes arra figyelmeztet, hogy a cigánykérdés kivételével a tanácskozási résztvevői elkerülték azoknak a pontoknak az elemzését, amelyek esetében felfogások ellentétben áll egymással. Birálta a fiatal értelmiség körében terjedő új szemléletet, amely abból indul ki, hogy az alapvető emberi célok nem közelíthetők meg a politika eszközeivel, ezért tagadja a közösségi vállalkozás értelmét, a társadalmi egység lehetőségét. Ennek a „polgári individualista” felfogásnak a szellemét leginkább Konrád György és Radnóti Sándor írásaiban vélte felfedezni. Kis Jánossal egyetértve a tisztázó viták fontosságát hangsúlyozta. A felszólalásokban ő is csak programterjedelmeket és az ezekről való párbeszéd folyamatossá tételének esetleg az írószövetség keretei között, vagy más fórumokon.

Van példa a szocialista fejlődésünk eredményeit elismerő, annak valós ellentmondásait konstruktív kritikával megközelítésben elemző felszólalásokra is, de a tanácskozási rákalkult összbonyomást mégis az határozta meg, hogy a politikai rendszerünk legitimitását, az MSZMP fő politikai irányvonalának hitelét megkérdőjelező nézetek nem találtak visszautasításra senki részéről. A tanácskozáson érzékelhető volt az a törekvés, hogy előmozdítsák a polgári radikális és az ún. népi szárny közötti közlekedést, és ennek érdekében – ahogy arra több utalás történt a vitában – igyekeztek elkerülni azokat a kérdéseket, amelyekben a nézetek szemben állnak egymással. A közlekedés szándéka nyilvánult meg abban is, hogy Csóri Sándor előadásához a polgári radikális szárny ismeret képviselője, Kenedi János csatlakozott korreferátummal. A két irányzat között meglévő szemléleti különbségeket azonban nem lehetett teljesen háttérbe szorítani, és különösen a cigánykérdés kapcsán mutatkoztak meg élesebb formában.

Budapest, 1986. február 10.

(Radics Katalin)

JEGYZETEK

1 1986 júniusában a teljes vitaanyag is megjelent.

2 Lásd a Beszélő 1986-ban megjelent 16. és 17. számában.

3 A megjelentek közül csak néhányat említve: Lengyel László:

Dilemma. 2000. 1989. októberi száma, Monor úzenete. Beszélő,

1990/13. 1985. Monor: egy ellenzék ügyefrontó kísérlete. Ma-

gyar Hírlap, 1995. június 15., Elk István: Monorral – tíz év után.

Magyar Nemzet, 1995. június 17., bővebben Monorral Csizmadia Er-

vina: A magyar demokratikus ellenzék (1968–1988). Monográfia

Bp., Tivissz 1995. 311–317. o., Kőszeg Ferenc: A vég kezdete? Be-

szélő, 1999. május.

4 A napi operatív információs jelentésekről bővebben Müller Rolf:

Napi operatív információs jelentések. 1979–1989. Trezor I. A Törté-

neli Hivatal Évkönyve 1999. 251–282. o.

5 Monor kapcsán felmerülő állambiztonsági feladatokról

lásd a BM III/III. Főosztályfőnökség vezetőjének visszaemléke-

zését. Horváth József: A tábornok vallomása. Bp. 1990,

207–212. o.

6 Ez utóbbiakat egyedi elosztók („szakelosztók”) szerint küldték

meg a témában érintetteknek.

7 Mindkét dokumentum: Magyar Országos Levéltár (továbbiak-

ban: MOL) 288. f. 5/972. é. e., közölte a Demokrata, 1987/3. sz.

8 Az itt közölt források minősítésüket elvesztették.

9 Történelmi Hivatal (továbbiakban: TH) Napi operatív információs

jelentések III/III-117/4 1985.

10 Mindkét napi jelentés összefoglaló, eredetileg több cselek-

ményről is informál, ezért itt csak a témába vágó részt közöljük. Ko-

rábban közölte: Müller Rolf: Napi operatív... 263. 264. o.

11 TH Napi operatív információs jelentések III/III-122/8.

1985.

12 TH Operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai –

Szakelosztó 6-7/498/85.

13 A személyes adatok védelme miatt, egyes helyeken a neve-

ket nem közöljük.

14 A mellékelt anyag nem található.

15 A Politikai Bizottság tagja.

16 A Központi Bizottság ideológiai és propagandauygokkal fog-

lalkozó titkára.

17 A Központi Bizottság titkára, felügyelte az állambiztonsági

üggyel kapcsolatos adminisztratív osztályt.

18 A Központi Bizottság titkára, felügyelte a tudományos, közök-

tatási és kulturális osztályt.

19 A tudományos, közöltatási és kulturális osztály osztályvezetője.

20 TH Operatív nyilvántartást végző szervezeti egységek iratai –

Szakelosztó 6-7/745/85.

21 1985. október 15.–november 26. között Budapesten ülése-

zett az Európai Kulturális Fórum.

22 A Központi Bizottság titkára, felügyelte a külügyi osztályt.

23 Az agitációs és propagandaosztály vezetője.

24 MOL 288. f. 36/1986./7. é. e. Az eredeti szöveg rövidített

változata.